

مطالعه دلایل جامع شیوع مصرف مواد اعتیادآور در نهادهای آموزشی کشور

* طاهای عشایری

** طاهره جهان‌پرور

* استادیار دانشکده علوم اجتماعی و عضو هیئت علمی گروه تاریخ و علوم اجتماعی علوم اجتماعی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
t.ashayeri@uma.ac.ir

** دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی فرهنگی، گروه علوم اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی ارتباطات و رسانه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران.
jparvar@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۷

چکیده

مصرف مواد اعتیادآور (دخانیت و مواد مخدر)، مسئله اجتماعی-فرهنگی است که شیوع و عادی آن شدن در میان گروه سنی و طبقات دانش‌آموزی (نظام آموزشی-مدارس)، فرایند توسعه، پیشرفت و سرمایه‌انسانی را با بحران و اختلال مواجه ساخته و منجر به طولانی شدن گذار توسعه‌ای، بی‌سازمانی اجتماعی کلان اقتصادی و مهم‌تر از همه ناپایداری، زوال و فروپاشی نهاد خانواده می‌گردد. بر این اساس هدف اصلی پژوهش مطالعه دلایل جامع شیوع مصرف مواد اعتیادآور (دخانیت و مواد مخدر) در میان دانش‌آموزان به روش فراترکیب است. روش پژوهش از نوع استقرایی فراترکیب کیفی در بازه زمانی ۱۳۸۲ الی ۱۴۰۳ است که به روش نمونه‌گیری غیر احتمالی (تعمدی) از ۱۱۵ اسناد علمی (استخراج‌شده از پایگاه علمی نورمگز، مگ ایران و ایران‌داک)، بعد از غربالگری و گزینش، ۷۴ سند علمی به‌عنوان حجم نمونه انتخاب و وارد فاز تجزیه و تحلیل با نرم‌افزار Maxqda 2022 و Excell شدند. نتایج نشان می‌دهد که عوامل چندگانه اجتماعی (نابسامانی خانوادگی، کژکارکردی سرمایه اجتماعی، الگوی مرجع منفی محیط بزهکارانه، ضعف سرمایه اجتماعی خانوادگی، بی‌سازمانی اجتماعی)، اقتصادی (فشارهای اقتصادی، آنومی اقتصادی، شکاف رفاهی-طبقه‌ای)، فرهنگی (سبک تفریحی ناسالم؛ آگاهی و نگرش؛ الگو و شیوه‌های تربیتی، هنجارپذیری مواد مخدر؛ تعامل ضعیف مدرسه-دانش‌آموزان، بیگانگی تحصیلی، بحران آموزشی، ناکامی تحصیلی، کاهش تعهدهای مذهبی)، روانی (بحران محبت، بیگانگی روانی، اختلال رفتاری-روانی، ضعف مهارت‌های فردی)، جمعیتی (فردی، سطح تحصیلات-شغل) در شیوع مصرف مواد اعتیادآور میان دانش‌آموزان مؤثر بوده است.

واژه‌های کلیدی: مصرف مواد مخدر، نهاد مدرسه، ساختار خانواده، دانش‌آموزان، ناکامی تحصیلی.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه و بیان مسأله

سوءمصرف مواد، مشکلی مشترک در سطح جهان است شفیق و همکاران، ۲۰۰۶). سوءمصرف مواد، چالشی جهانی با پیامدهای مضر و خطرناک برای سلامت، ثروت و رفاه ملت‌هاست و امروزه در میان دانشجویان دانشگاه، مصرف ماری‌جوانا، کوکائین، مواد توهم و نیروزا، داروهای غیرمجاز، روندی افزایش داشته است (کباش و همکاران، ۲۰۲۲). دارو و سوءمصرف مواد، در میان دانش‌آموزان در سطح متوسطه؛ به‌طور عادی با رفتارهای همسالان خود در مدرسه ارتباطی عمیق دارد (ایکو و همکاران، ۲۰۱۹).

سوءمصرف مواد در حال تشدید شدن بوده و اغلب مصرف‌کنندگان به‌صورت عمدی؛ به‌سوی آن سوق می‌یابند. مصرف بیش‌ازاندازه مواد یا داروها، منجر به اعتیاد فرد شده و اغلب این مسئله در جهان شرقی در حال افزایش است. عمده‌ترین مصرف سوء مواد شامل هروئین، ماری‌جوانا و مواد مخدر است که در میان جوانان در بالاترین سطح خود قرار گرفته است (زمان و همکاران، ۲۰۱۵: ۴۱).

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: طاهای عشایری T.ashayeri@uma.ac.ir

مرجع غالب؛ همرنگی، همنوایی، سبک زندگی مشترک و حفظ احترام جمعی؛ معیار این گروه است. به طوری که مصرف مواد در این گروه به عنوان سبک غالب فعالیت و تفریح جمعی باهدف کسب هویت و حفظ سنت‌های خرده فرهنگی؛ جامعه پذیر شده و شیوع می‌یابد. وابستگی و همه گیر شدن مواد مخدر در جامعه؛ این پیام را می‌رساند که اجتماع به لحاظ فرهنگی وابسته به مواد مخدر بوده و ارزش‌ها، هنجارها، باورها و نگرش‌های اجتماعی آن را خلق کرده است (ایمانوئل و همکاران، ۲۰۰۳). مصرف مواد نوعی برساخت فرهنگی است که پشتوانه آن سنت، هنجار و ارزش‌های اجتماعی است که در ساختار جامعه نهادینه شده است. باوجود اینکه فاکتورهای اجتماعی، فرهنگی، روانی و اقتصادی در شیوع آن دخیل است، اما مهم‌تر از همه، محیط یک خانواده به مثابه اجتماعی جهت جامعه پذیری مصرف مواد است. به طوری که وابستگی شدید به اعتیاد و مصرف دخانیات، برای فرزندان، از والدین آن‌ها انتقال می‌یابد. محیط خانواده، بزرگ‌ترین و بیشترین نقش تبیینی را در معتادان شدن افراد جامعه ایفا می‌کند. عادات‌های رفتاری معتادانه والدین، همین خلق و خویهای زیستی، به آسانی به فرزندان خود منتقل می‌شود (فو و همکاران، ۲۰۱۲). سوء مصرف مواد یکی از آزاردهنده‌ترین و فراگیرترین مشکلاتی است که اکثر دانشگاه‌ها با آن دست‌وپنجه نرم کرده و عواقب آن برای دانش‌آموزان فاجعه‌آمیز و ویرانگرتر است. سوء مصرف مواد مخدر یک تهدید واقعی برای دانش‌آموزان است. والدین؛ دانشگاه‌ها و اقتصادها کشورها در سطح جهانی بر پتانسیل ارزشمند جوانانی که مواد مخدر آن‌ها را ربوده است، تکیه می‌کنند (نمادا و کریمی، ۲۰۲۱). آمارهای جهانی نشان می‌دهد که در سال ۲۰۱۸، حدود ۲۶۹ میلیون نفر مواد مخدر مصرف کرده‌اند که ۳۰ درصد بیشتر از سال ۲۰۰۹ بوده و نوجوانان و جوانان بزرگ‌ترین بخش این مصرف‌کنندگان را تشکیل می‌دهند. میزان کشف و ضبط آموغامین‌ها بین سال‌های ۲۰۰۹ الی ۲۰۱۸ چهار برابر شده و امروزه تولید هروئین و کوکائین در بالاترین سطح ثبت شده در سراسر دوران مدرن قرار دارد (دفتر مقابله با جرائم و مواد مخدر سازمان ملل متحد، ۲۰۲۰). در ایران

استفاده بیش از حد از مواد به سبکی ناسازگار و ناهنجار، سوء مصرف مواد تعریف می‌شود. در باورهای سنتی؛ استفاده از آن به لحاظ پزشکی به کاهش استرس و اضطراب موقتی انجامیده، اما بعد از گذر زمان، فرد به هنگام دست کشیدن یا عقب‌نشینی از مصرف آن، دچار تاب‌آوری کم شده و طاقت خود را از دست می‌دهد (گلدنر و همکاران، ۲۰۰۱).

این نشانه وابستگی فرد و اعتیاد است که به حالتی پایدار درآمده و بازگشت به شرایط قبلاً از مصرف را ناممکن می‌کند. سوء مصرف مواد صرفاً به حالت‌های تغییر دارو یا مصرف داروهای روانی و عادت به آن محدود نمی‌شود؛ هنگامی که از آن استفاده نامناسب گردد، سوء مصرف اطلاق می‌گردد؛ مثلاً گاهی در مسابقات ورزشی جهت افزایش عملکرد و استقامت در میدان ورزشی از آن استفاده می‌کنند. استفاده از این داروها، منجر به مجازات جنایی، آسیب‌های اجتماعی و روانی و جسمانی می‌شود (شفیق و همکاران، ۲۰۰۶). مؤلفه‌هایی از جمله تأثیر همسالان و رسانه‌ها، نیاز به کاهش استرس و اضطراب ناشی از امتحان و فشارهای مدرسه، تمایل به کنجکاو و لذت بردن، دسترس پذیری به داروهای غیرقانونی، آرزوی تجربه، تأثیرپذیری از سرپرست خانواده، خواهر و برادر، والدین فقیر، وجود مشکلات رفتاری در مدرسه، زمینه‌های سوء مصرف مواد را تقویت می‌کند. کارشناسان بازه زمانی بین ۱۷ تا ۲۸ سالگی را به عنوان سن "پنجره آسیب‌پذیری"^۱ توصیف می‌کنند؛ زیرا اکثر جوانان تحت تأثیر مصرف مواد مخدر همسالان خود قرار می‌گیرند. در این میان؛ میل به پذیرش اجتماعی و کاهش ترس طرد شدن توسط همسالان یکی از عوامل مؤثر در سوء مصرف مواد مخدر در بین جوانان است (سومانی و ماگنی، ۲۰۱۶). طبق گزارش جهانی مواد مخدر؛ مصرف‌کنندگان مواد مخدر به دنبال تأیید همسالان جهت پیوستن به خرده فرهنگ‌ها؛ به عنوان راهی برای پذیرش گروهی هستند (مرز، ۲۰۱۸: ۸۷). در این فرایند کسب عضویت و پذیرش اجتماعی، تن دادن به قانون و هنجارهای الگوی

1. window of vulnerability"

پرسش اصلی: دلایل جامع شیوع مصرف مواد اعتیادآور (دخانیت و مواد مخدر) در میان دانش‌آموزان کدام عوامل هستند؟

۲- مبانی و رویکردهای نظری

مواد^۲: مواد شامل مسکن‌ها، محرک‌ها، مسکن‌ها آرام‌بخش‌ها و هر چهار گروه دارویی ترکیبی^۳ هستند. دارو موادی است که برای جلوگیری، درمان یا تسکین علائم بیماری یا وضعیت غیرطبیعی اطلاق می‌شود (الیوی و همکاران، ۲۰۱۷: ۱۹۹).

سوءمصرف مواد^۴: اشاره به استفاده از مواد روان‌گردان‌ها^۵ از جمله الکل و داروهای غیرمجاز دارد. مواد روان‌گردان‌ها، می‌تواند منجر به وابستگی سندرومی اعتیاد گردد که پدیده روان‌شناختی، شناختی و رفتار گروهی است که پس از استفاده مکرر^۶ از داروهای غیرمجاز رخ می‌دهد. این امر شامل میل شدید به مصرف مواد؛ مشکل در کنترل استفاده از آن؛ ادامه مصرف علی‌رغم عواقب مضر؛ اولویت بیشتر به مصرف مواد نسبت به سایر فعالیت‌ها، کاهش تحمل دوری از مواد یا گاهی حالت کناره‌گیری فیزیکی، اما وابستگی ذهنی-روانی به آن است که عادت‌واره اعتیاد می‌گویند (اوکیای، ۲۰۰۱).

گونه‌های مواد اعتیادآور:

این مواد شامل کندکننده‌ها یا آرام‌بخش‌ها^۷؛ محرک‌ها یا تحریک‌کننده‌ها^۸؛ توهم‌زها^۹؛ افیونی یا مخدرها^{۱۰}؛ استنشاقی^{۱۱}؛ کانابیس‌ها^{۱۲} دسته‌بندی می‌شوند.

۳- چارچوب نظری

۳-۱- **یادگیری اجتماعی مصرف مواد مخدر:** نظریه یادگیری اجتماعی^{۱۳}، به لحاظ منشأ و ریشه به آلبرت

مصرف مواد اعتیادآور، در بین نسل جوان، دانش‌آموزان و دانشجویان در حال افزایش است، مصرف سیگار، دخانیات و مواد اعتیادآور در مدارس می‌تواند آینده توسعه و فرهنگ جامعه را دچار آنومی و اختلال نماید. باورها و نگرش‌های اجتماعی و قومی، پنداشتن مثبت به کارکردهای مواد مخدر؛ در سنین جوانی و بین مردان؛ جامعه را به مخاطره مواد مخدر نزدیک می‌کند. جهان در حال حاضر در کنار بحران تهدید بمب اتمی، بحران نابودی زیست محیطی، بحران فقر جامعه، شاهد بحران اعتیاد نیز است. موضوع مواد مخدر و آلودگی محیط‌زیست، دو موضوعی است که کشورها، دیگر هر یک به‌تنهایی نمی‌توانند از پس آن‌ها برآیند. پرسودترین تجارت‌های امروز دنیای ما، تجارت اسلحه و مواد مخدر یعنی کسب‌وکارهایی برای نابودی بشر است. به‌این‌ترتیب اعتیاد، دردناک‌ترین معضلی اجتماعی و خانمان‌سوز به لحاظ فرهنگی-روانی است. مصرف افراطی و روزافزون مواد مخدر به‌قدری است که دهه اخیر را عصر مواد نام‌گذاری کرده‌اند. بر این اساس، سوءمصرف مواد مخدر بر سطوح علمی، اجتماعی، روانی، اقتصادی و رشد فیزیولوژیکی موضوعی است که به‌شدت موردتوجه نظام آموزشی است. دینفغان، پزشکان، جامعه‌شناسان، رهبران مذهبی، مشاوران و والدین توجه جدی نسبت به پیامدهای مصرف مواد مخدر در بین مدارس و دانش‌آموزان دارند تا با استراتژی و سیاست‌گذاری اجتماعی-فرهنگی؛ دسترسی آسان به مواد مخدر را کاهش و محدود نمایند. مطالعات و پژوهش‌های اجراشده با جستجو کلیدواژه "اعتیاد دانش‌آموزان" در منابع علمی ایران داک (رساله‌ها)، مگ ایران و نورمگز و پایگاه علمی جهاد دانشگاهی (مقاله‌های پژوهشی)، نشان می‌دهد که با روش و رویکردهای مختلفی در سطح کشور، تحقیقات متعددی صورت گرفته است، با توجه به فقدان یک انسجام دریافته و وجود پراکندگی در تبیین و ریشه‌شناسی جامع این پژوهش‌ها، تحقیق حاضر بر آن شد تا به روش استقرایی فراترکیب کیفی به سؤال زیر پاسخ دهد؟

2. Substances
3. pain relievers, stimulants, tranquilizers, sedatives, and all four drug classes combined
4. Substance abuse
5. use of psychoactive substances
6. repetitive use.
7. Depressants
8. Stimulants
9. Hallucinogens
10. Opioids
11. Inhalants
12. Cannabis
13. Social learning theory

اجتماعی است. در قالب همین تئوری، سبک زندگی نیز با عادی شدن مصرف مواد مخدر در ساختار خانواده، میهمانی‌ها و نشست‌های صمیمی غیررسمی، به جامعه‌پذیری مواد مخدر کمک می‌کند. محیط اجتماعی و آن عواملی که افراد را در فرایند جامعه‌پذیری احاطه می‌کند، فرد را در مسیر کنش‌های ناهنجارانه قرار می‌دهد. رفتارهای اجتماعی بازتابی از شرایط محیطی است که در کنشگران تأثیر گذاشته و نگرش، جهان‌بینی و رفتار افراد را شکل می‌دهد. فشارهای اجتماعی- اقتصادی و محل زندگی، الگوها و هنجارهای اجتماعی مرتبط با همین فضا، شکل‌دهنده مصرف مواد مخدر هستند (گیوازولیا و دملی، ۲۰۱۴). مفهوم توسعه‌یافته و ایتهد و دالگرن، بر این تأکید دارند که سلامت افراد نه تنها به ساختار زیست‌شناختی، جمعیت‌شناختی و بنیادی آن‌ها ارتباط دارد، بلکه به شرایط سبک زندگی، شبکه‌های اجتماعی- اقتصادی، نابرابری اقتصادی، ساختار خانوادگی ارتباط دارد، بروز رکود اقتصادی، افزایش سطح بیکاری و آنومی اجتماعی (آینده غیرقابل‌پیش‌بینی فردی- اجتماعی)، از طریق فشارهای روانی- اجتماعی، با افزایش سطح اختلالات مصرف مواد مخدر نیز ارتباط دارد. به طوری که میزان خطر مصرف مواد مخدر، از طریق مکانیسم‌های محیطی عمل می‌کند، در خانواده‌هایی با ویژگی موقعیت اجتماعی- اقتصادی پایین، مصرف مواد مخدر توسط والدین، فرزند پروری تک والد، احتمال خطر بیشتری در زمینه رفتارهای مصرف مواد مخدر مشاهده شده است. همچنین کمبود فعالیت‌های لذت‌بخش عاری از مواد مخدر در بین جوانان برخاسته از خانواده‌هایی که از نظر اجتماعی- اقتصادی (طبقه پایین و محروم) هستند و این امر بر افزایش میزان مصرف مواد مخدر تأثیرگذار بوده است (دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل، ۲۰۲۰).

۳-۲- پیشینه تجربی پژوهش

پژوهش‌های صورت گرفته درباره اعتیاد و مصرف مواد مخدر دانش‌آموزان در بازه زمانی ۱۳۸۳ الی ۱۴۰۳ به طور خلاصه جهت فراترکیب در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

بندورا (۲۰۰۰) برمی‌گردد که به دنبال عوامل تعیین‌کننده رفتارهای انسانی در جامعه است در این تئوری تعامل بین فرد (خرد) - ساختار (کلان) تأکید شده و دارای سه مؤلفه فردی، محیط خارجی و خودانش و رفتار هستند. مصرف مواد مخدر، به مثابه نتیجه روابط کارکردی بین شخصیت افراد، محیط اجتماعی و رفتارهای مواد محور هست. یا اعتیاد می‌تواند ناشی از بی‌نظمی روانی-زیستی، رفتارهای داخلی و خارجی باشد که فرد را در برمی‌گیرد. پس اعتیاد هم امری داخلی (خانوادگی، روانی، شخصیتی، هویتی) و خارجی (مدرسه، محیطی، همسالان و غیره) است (اسمیت، ۲۰۲۱). بین‌های نظری یادگیری اجتماعی، همان الگوی هم‌نشینی افتراقی بوده و بر این فرض استوار است که الگوهای مرجع (قومی، فرهنگی، اجتماعی، هنجاری، خانوادگی، مدرسه‌ای و محیطی)، نقش سازنده در شکل دادن به پنداشت و درک نوجوانان از رفتارهای ضداجتماعی- هنجاری دارد. نگاه مثبت و مفید به مواد مخدر در ساختار فرهنگی، مشوق بزرگی به شیوع و عادی شدن آن در خانواده و میان نوجوانان است. در کنار سایر عوامل و فاکتورهای زیستی، کاهش اثر زشتی و قباحت یک پدیده مانند مواد مخدر، دخانیات و اعتیاد، به عادی شدن آن در چرخه روابط اجتماعی می‌گردد؛ نوجوانان تعامل خود را با الگوهای مصرف‌کننده مواد مخدر تعریف و تبیین می‌کنند. در گام بعدی، تشویق و حمایت‌های اجتماعی خرده‌فرهنگ، والدین و کنترل‌گرهای غیررسمی و رسمی، آن را جامعه‌پذیر می‌کند. خرده‌فرهنگ‌هایی به تحسین و پذیرش، افرادی جهت هم‌نوایی با آیین و سبک رفتاری خود می‌پردازد. در این حالت بزهکاران و افراد شبیه خود را به‌عنوان عضو گروهی قبول می‌کند (کاویرا نکونگ، ۲۰۱۷). دانش‌آموزان با مشاهده مصرف دخانیات در همسالان، هم‌مدرسه‌ای، معلمان و افرادی که تعریف‌کننده هنجارها و انتقال‌دهنده ارزش‌های اجتماعی هستند؛ به تقلید کنش‌های آن‌ها می‌پردازند (مؤسس، ۲۰۱۳). آموزش رفتاری نابهنجار، در محیطی و نهادی که وظیفه تقویت الگوهای کنترلی جهت کاهش آسیب و مسائل اجتماعی را دارد، نشانه کژ کارکردی و بی‌سازمانی

جدول ۱. پیشینه پژوهش

نویسنده/سال	هویت قومی	حجم نمونه	شیوه نمونه‌گیری	روش تحقیق	نوع پژوهش	استان	گروه
-------------	-----------	-----------	-----------------	-----------	-----------	-------	------

دانش‌آموزان	لرستان	مقاله پژوهشی	کمی	طبقه‌ای	۳۸۰	لر	[۳۸]
دانش‌آموزان	تهران	مقاله پژوهشی	کمی	خوشه‌ای	۳۸۰	فارس	[۳۳]
دانش‌آموزان	کرمان	مقاله پژوهشی	کمی	خوشه‌ای	۳۶۰	فارس	[۳۰]
دانش‌آموزان	تبریز	مقاله پژوهشی	کیفی	گلوله برفی	۲۱	آذری	[۳۲]
دانش‌آموزان	خوزستان	مقاله پژوهشی	کیفی	هدفمند	۱۵	فارس	[۳]
دانش‌آموزان متوسطه اول	اردبیل	رساله ارشد	کیفی	آگاهانه	۱۵	آذری	[۴۹]
دانش‌آموزان	زاهدان	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی چندمرحله‌ای	۶۴۰	بلوچ	[۷۶]
دانش‌آموزان ابتدایی	تهران	رساله ارشد	پیمایش	تصادفی خوشه‌ای	۸۰	فارس	[۶]
دانش‌آموزان متوسطه دوم	قائم‌شهر	رساله ارشد	پیمایش	تصادفی ساده	۳۶۱	فارس	[۵]
دانش‌آموزان متوسطه دوم	بوشهر	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای تصادفی	۷۱۶	فارس	[۳۶]
دانش‌آموزان دبیرستانی	یاسوج	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی خوشه‌ای	۳۶۱	لر	[۶۵]
دانش‌آموزان متوسطه دوم	تبریز	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی ساده	۳۵۰	آذری	[۵۰]
دانش‌آموز	بجنورد	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی خوشه‌ای متناسب با حجم	۳۷۳	فارس	[۴۳]
دانش‌آموز	چابهار	مقاله پژوهشی	پیمایش	چندمرحله‌ای	۲۰۴	بلوچ	[۱۷]
دانش‌آموزان متوسطه	تبریز	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۳۸۴	آذری	[۲۹]
دانش‌آموز	تهران	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۶۶۳	فارس	[۱۶]
دانش‌آموزان دبیرستانی	زابل	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی	۳۶۴	فارس	[۲۱]
دانش‌آموزان	خوی	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای تصادفی چندمرحله‌ای	۳۵۰	فارس	[۳۹]
دانش‌آموزان متوسطه	تبریز	مقاله پژوهشی	پیمایش	طبقه‌ای	۳۰۰	آذری	[۷۱]
دانش‌آموزان متوسطه دوم	تهران	مقاله پژوهشی	پیمایش	طبقه‌بندی غیر نسبی	۳۹۹	فارس	[۴۱]
دانش‌آموزان دبیرستانی	سمنان	مقاله پژوهشی	پیمایش	چندمرحله‌ای	۳۴۰	فارس	[۵۹]
دانش‌آموزان متوسطه دوم	زاهدان	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی خوشه‌ای	۲۰۰	فارس	[۴۷]
دانش‌آموزان دبیرستان	مریوان	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی خوشه‌ای	۳۸۵	کرد	[۷۸]
دانش‌آموزان متوسطه	سیرجان	رساله ارشد	پیمایش	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۳۷۰	فارس	[۲۳]

دانش آموزان راهنمایی	بیرجند	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی طبقه‌ای	۳۴۱	فارس	[۲]
دانش آموزان دبیرستانی	کرج	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۳۷۵	فارس	[۱۳]
دانش آموزان دبیرستانی	شیراز	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی ساده	۷۵۰	فارس	[۲۵]
دانش آموزان متوسطه اول و دوم	یزد	مقاله پژوهشی	پیمایش	طبقه‌ای	۱۰۲۰	فارس	[۷۷]
دانش آموزان دبیرستانی	دره شهر	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی خوشه	۲۰۰	فارس	[۱۵]
دانش آموزان متوسطه	سمنان	مقاله پژوهشی	پیمایش	طبقه‌ای	۴۰۰	فارس	[۷۳]
دانش آموزان متوسطه	تهران	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۴۰۰	فارس	[۴۸]
دانش آموزان	قائم شهر	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی	۳۷۸	فارس	[۹]
دانش آموزان	نوشهر	مقاله پژوهشی	کیفی	هدفمند	۲۱	فارس	[۵۱]
دانش آموزان دبیرستانی	خرم‌آباد	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی	۳۸۴	فارس	[۷۹]
دانش آموزان	تهران	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای طبقه‌بندی	۲۸۷۷	فارس	[۱۲]
دانش آموزان دبیرستانی	بندرعباس	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی خوشه‌ای	۲۰۱۴	فارس	[۵۸]
دانش آموزان	اصفهان	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۶۰۰	فارس	[۳۲]
دانش آموزان متوسطه	خراسان جنوبی	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی خوشه‌ای	۲۰۰	فارس	[۴۰]
دانش آموزان	ایران	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای	۲۴۰۰	فارس	[۴۴]
معلم و دانش آموزان	زاهدان	رساله ارشد	پیمایش	تصادفی خوشه‌ای	۲۲۰	فارس	[۲۶]
دانش آموز دبیرستانی	بابلسر	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای	۴۵۰	فارس	[۵۶]
دانش آموزان مدارس	اراک	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی طبقه‌ای	۱۵۰	فارس	[۵۶]
دانش آموزان	شهرکرد	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی	۷۰	فارس	[۱]
دانش آموزان دبیرستانی	شاهرود	رساله دکتری	پیمایش	خوشه‌ای	۴۵۰	فارس	[۲۰]
دانش آموزان	خراسان جنوبی	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۲۳۷۱	فارس	[۶۸]
دانش آموزان	بابل	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی ساده	۲۰۰	فارس	[۶۲]
دانش آموزان دبیرستانی	اهواز	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی	۱۲۰	فارس	[۳۵]

دانش‌آموزان دبیرستانی	بروجن	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۳۷۵	فارس	[۴۲]
دانش‌آموزان راهنمایی	اردبیل	رساله ارشد	پیمایش	خوشه‌ای	۴۰۰	آذری	[۷۰]
دانش‌آموزان دبیرستانی	زنجان	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای	۱۰۶۴	آذری	[۷۴]
دانش‌آموزان	تهران	مقاله پژوهشی	تصادفی خوشه‌ای	خوشه‌ای	۶۲۸	فارس	[۲۴]
دانش‌آموزان متوسطه	ایران	مقاله پژوهشی	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	خوشه‌ای	۶۹۸	فارس	[۱۸]
دانش‌آموزان	همدان	مقاله پژوهشی	تصادفی ساده	خوشه‌ای	۶۵۰	آذری	[۸]
دانش‌آموزان دبیرستان	تهران	رساله ارشد	پیمایش	تصادفی	۶۸۵	فارس	[۳۷]
دانش‌آموزان متوسطه	کازرون	رساله ارشد	پیمایش	خوشه‌ای	۳۶۳	فارس	[۵۳]
دانش‌آموزان متوسطه	سوسنگرد	رساله ارشد	پیمایش	تصادفی	۲۲۰	فارس	[۶۰]
معلم مرد	تهران	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی	۵۵۱	فارس	[۲۱]
دانش‌آموزان دبیرستانی	چهرم	مقاله پژوهشی	پیمایش	چندمرحله‌ای	۴۰۲	فارس	[۳۱]
دانش‌آموزان	تهران	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی چندمرحله‌ای خوشه‌ای	۴۵۲۳	فارس	[۳۴]
دانش‌آموزان دبیرستانی	تهران	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی ساده	۴۵۹۱	فارس	[۴]
دانش‌آموزان	ملایر	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی	۹۰۰	لر	[۶۳]
دانش‌آموزان و دانشجویان	خدابنده	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای	۵۸۰	فارس	[۵۲]
دانش‌آموزان	ایران	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی	۳۰۰	فارس	[۱۱]
دانش‌آموزان متوسطه	تهران	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای طبقه‌بندی شده	۸۶۳	فارس	[۲۸]
دانش‌آموزان راهنمایی و دبیرستان	تبریز	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۵۰۰	آذری	[۱۴]
دانش‌آموزان دبیرستانی	بیرجند	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۲۲۳۱	فارس	[۵۴]
دانش‌آموزان	کرمان	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی طبقه‌بندی	۳۵۲	فارس	[۶۴]
دانش‌آموز دبیرستانی	تهران	مقاله پژوهشی	پیمایش	تصادفی طبقه‌ای	۶۰۰	فارس	[۶۷]
پیش‌دانشگاهی	ده استان کشور	مقاله پژوهشی	پیمایش	خوشه‌ای	۲۵۳۸	فارس	[۵۵]
دانش‌آموزان دبیرستانی	کرمان	مقاله پژوهشی	پیمایش	سرشماری	۳۳۱۸	فارس	[۴۶]
دانش‌آموزان دبیرستانی	تهران	مقاله	پیمایش	تصادفی	۱۰۹۵	فارس	[۲۲]

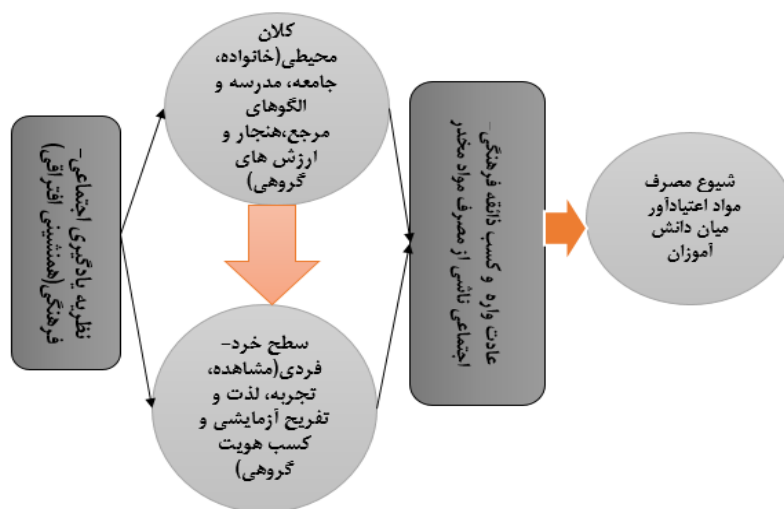
[۱۰]	کرد	۳۱۵۰	دومرحله‌ای	پیمایش	مقاله پژوهشی	کرمانشاه	دانش‌آموز دبیرستانی
[۴۵]	فارس	۸۰۰۰	تصادفی	پیمایش	مقاله پژوهشی	کل کشور	دانش‌آموزان
[۷]	فارس	۱۹۵	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	پیمایش	مقاله پژوهشی	تهران	دانش‌آموزان دبیرستانی

۳-۳- نوآوری پژوهش

دانش‌آموزان مهم‌ترین و بهترین نیروی هستند که برای آینده جامعه تربیت می‌شوند. پایه‌های امنیت ملی، حکمرانی مطلوب، توسعه‌یافتگی جامعه و قدرت چابانه ملی در سطح جهانی در آینده منوط به کیفیت زیستی، آموزشی و سلامت این نیروی انسانی متخصص، متعهد و کارآزموده دارد. مواد مخدر یکی از موانع جدی تحقق آرمان‌های فوق است. شیوع آن در بین دانش‌آموزان و فقدان الگوهای قوی پیشگیرانه، باعث نگرانی جدی نسبت به مسائل اجتماعی مرتبط با آن‌ها شده است. جستجوی کلیدواژه در منابع علمی نشان می‌دهد که در سطح کشور

دربازه زمانی ۱۳۸۲ الی ۱۴۰۳ نزدیک به ۷۲ مقاله و رساله انجام‌گرفته است، خلاء اصلی این همه اسناد، فقدان یک مطالعه جامع، منسجم و نبود یک فراترکیب در سطح کشور جهت شناسایی علل و ریشه‌های شیوع مصرف مواد اعتیاد در مدارس است. برای پاسخ به این کاستی؛ تحقیق حاضر سعی کرده تا در یک بازه زمانی طولانی مدت؛ به مهم‌ترین دلایل جامع مصرف مواد با تکیه بر نظریه یادگیری اجتماعی دست یابد.

۳-۴- الگوی نظری پژوهش

شکل ۱. الگوی نظری تحقیق

۴- روش تحقیق

روش تحقیق با توجه به ماهیت پژوهش (مرور سیستماتیک)، از نوع فراترکیب کیفی است. در بازه زمانی پژوهش ۱۳۸۲ الی ۱۴۰۳؛ از جامعه آماری ۱۱۵ سند از سایت نورمگز، ایران داک، مگ ایران و سرچ آزاد در گوگل، به روش عمدی - غیر احتمالی از طریق غربالگری و گزینش؛ پژوهشی ۷۴ در تحلیل نهایی باقی ماندند. برای

تجزیه و تحلیل متون از excel (فراوانی و درصد فراوانی) و نرم‌افزار Maxqda ۲۰۲۲ جهت کدگذاری و ترسیم نمودار درختی استفاده شده است. پژوهش حاضر برای سنجش کیفیت مفاهیم انتخابی از سوی محققان با کارشناس و خبره (علوم اجتماعی) با شاخص کاپا $(\kappa = \text{Pi})$ $(\text{PAo} - \text{PAE}) / (1 - \text{PAE})$ مورد بررسی قرار گرفت که در آن PAo میزان توافق مشاهده شده و PAE

۳۲- درصد متعلق به مدرسه دولتی؛ ۱۴ درصد مدرسه غیرانتفاعی؛ ۲۴ درصد مدرسه هیئت‌امنایی و ۳۰ درصد مدرسه نمونه دولتی هستند.

-گروه قومی مورد مطالعه در ۷۹ درصد فارس؛ ۱۳ درصد ترک؛ ۳ درصد کرد، ۳ درصد بلوچ و ۲ درصد لر هستند.

-سطح توسعه استان مورد مطالعه ۴۴ درصد کم توسعه؛ ۲۹ درصد در حال توسعه و ۲۷ درصد توسعه یافته است.

-نوع پژوهش در ۸۶ درصد مقاله علمی پژوهشی؛ ۱۳ درصد رساله ارشد و ۱ درصد رساله دکتری هستند.

میزان توافق مورد انتظار است. مقدار کاپا بین ۰ الی ۱ نوسان داشته و هرچه مقدار آن به یک نزدیک باشد، نشان از اجماع مناسب بین ارزیابان است. در نهایت با توجه به تعداد مفاهیم خلق شده متفاوت و مشابه؛ مقدار کاپا، تعیین شده و روایی پژوهش با استفاده از نظر خبرگان و آزمون کاپا؛ بالای ۰/۷۱ برآورد شده است. پژوهشگر ۲۴ مفهوم و خبره دیگر ۲۱ مفهوم ایجاد کرده‌اند که از این تعداد ۲۰ مفهوم مشترک هستند.

۵- یافته‌های پژوهش

۵-۱- یافته‌های توصیفی

نوع مقطع تحصیلی در ۵۸ درصد دانش‌آموزان دبیرستان؛ ۲۸ درصد دانش‌آموزان راهنمایی و ۱۴ درصد دانش‌آموزان ابتدایی هستند.

۵-۲- یافته‌های استنباطی

۵-۲-۱- دلایل اجتماعی

جدول شماره ۲. عوامل اجتماعی مصرف مواد اعتیادآور

شاخص	مقوله اصلی	مقوله فرعی
اجتماعی	۱. الگوی مرجع منفی	کسب تجربیات اجتماعی، تأثیرپذیری از دوستان بد، یادگیری و تأثیرپذیری منفی از هم‌کلاسی، حضور در شبکه دوستی همسالان ناباب، نابسامانی تعاملی در بین دانش‌آموزان، فشار همسالان، همسالان خلاف‌کار، دوستان سیگاری، حضور در جمع دوستان مصرف‌کننده دخانیات، نفوذ دوستان معتاد بر فرد، اعتیاد دوستان و فامیل، کسب توجه اجتماعی دوستان، صمیمیت با بزهکاران، یادگیری از اعضای خانواده، گرایش دوستان به مواد و مشروبات، عادی بودن سیگار در حلقه‌های روابط اجتماعی، استعمال دخانیات معلمان در ساعات مدرسه، مصرف سیگار توسط دوستان نزدیک، داشتن دوست سیگاری، سابقه داشتن دوستان سیگاری، قرار گرفتن در معرض محیط بد مثل دوستان و آشنایان مصرف‌کننده مواد، الگوپذیری از معلمان
	۲. بزهکارانه محیط	فضای آلوده محیطی، محیط بزهکارانه، زندگی در محله فقیر، مناطق شلوغ شهری، محیط خانواده معتاد، محیط‌های رهاشده، زیست حاشیه‌ای، عدم تعلق محیطی- مکانی، دسترسی آسان به مواد مخدر
	۳. کارکردی	عدم حمایت اجتماعی مناسب، کاهش اعتماد اجتماعی، عدم انسجام اجتماعی، ضعف همدلی اجتماعی، کاهش تعاملات اجتماعی، عدم همیاری و تعاون؛ فقدان مشارکت اجتماعی، طرد اجتماعی، کاهش کنترل غیررسمی
	۴. نابسامانی خانوادگی	وضعیت اجتماعی خانواده، کژ کارکردی خانواده، تضاد بین اعضاء خانواده؛ تجربیات منفی خانوادگی، تنش و ازهم‌گسیختگی خانوادگی، خشونت خانوادگی، دعوا و مشاجره خانوادگی، تعارض‌های خانوادگی، محیط‌های پرتنش خانواده، غیبت والدین، جامعه‌پذیری نامناسب، رابطه غیر محبت‌آمیز والدین؛ درگیری و مشاجره والدین، نایمندی در کانون خانواده، پیشگیری ناکارآمد خانوادگی، همبستگی خانوادگی، نایمندی در کانون خانواده، علاقه خانواده به مصرف مواد، سابقه خانوادگی

اجتماعی	۵. بی‌سازمانی اجتماعی، بی‌سازمانی اجتماعی، ناکامی اجتماعی، فشارهای اجتماعی، ناملایماتی اجتماعی، فقر اجتماعی، عدم رضایت از زندگی، تبعیض اجتماعی، فشارهای اجتماعی، فقدان فرصت‌های اجتماعی، ضعف بازدارندگی اجتماعی، جو غمگینانه جامعه، آشفتگی و نابسامانی
اجتماعی خانوادگی	۶. ضعف سرمایه حمایت خانواده کم، پیوستگی به خانواده، کنترل خانوادگی، سردی روابط خانوادگی، حمایت‌های خانوادگی، ضعف سرمایه اجتماعی داخل خانواده، ضعف کنترل اجتماعی والدین

۵-۲-۲- دلایل اقتصادی

جدول شماره ۳. عوامل اقتصادی مصرف مواد اعتیادآور

شاخص	مقوله اصلی	مقوله فرعی
اقتصادی	۱. فشارهای اقتصادی	فقر، تنگنای اقتصادی، بیکاری، تورم و گرانی، مشکلات اقتصادی، اقتصاد، محرومیت مطلق
	۲. انومی اقتصادی	تجربیات اقتصادی بد، حمایت اقتصادی کم، مشکلات اقتصادی، عدم اطمینان به آینده، فشار اقتصادی، سودآوری مواد، تجارت مواد مخدر، منزلت تلقی شدن ثروت، ارائه تصویر آرزوهای بلندپروازانه، وضعیت اقتصادی بد (نامناسب)
	۲. شکاف رفاهی - طبقاتی	محرومیت نسبی، نداشتن امکانات رفاهی، نابرابری اقتصادی، شکاف عمیق بین طبقه‌ها، سرمایه اقتصادی نابرابر، درآمد پایین خانوار، رفاه پایین خانواده، شکاف عمیق بین ثروت طبقه‌ها، تبلیغ مصرف‌گرایی، نابرابری‌های شدید اقتصادی، رشد روزافزون فقر و در نتیجه ارزشمند شدن ثروت در جامعه

۵-۲-۳- فرهنگی

جدول شماره ۴- عوامل فرهنگی مصرف مواد اعتیادآور

شاخص	مقوله اصلی	مقوله فرعی
فرهنگی	۱. بیگانگی تحصیلی	از خودبیگانگی تحصیلی، فشارهای تحصیلی، تاب‌آوری تحصیلی پایین، احساس بیگانگی تحصیلی، فرسودگی تحصیلی، خستگی مفرط تحصیلی، بی‌علاقگی تحصیلی، احساس ناکارآمدی تحصیلی، فرسودگی تحصیلی، بی‌اشتهایی تحصیلی، سابقه فرار از مدرسه
	۲. بحران آموزشی	بی‌عدالتی آموزشی، فضای روانی منفی مدرسه، الگوهای مرجع آموزشی منفی، فقدان فضای تعاملی مناسب در مدرسه، کمبود فضای آموزشی مدرسه، کژ کارکردی آموزشی، فشارهای آموزشی مدرسه، عدم نظارت اقتدارآمیز در مدرسه، حمایت ضعیف مربیان و مشاوران مدارس با دانش‌آموزان، فقدان مراکز مشاوره‌ای و درمانی مناسب مدارس
	۳. ناکامی تحصیلی	خودباختگی فرهنگی، بیگانگی اجتماعی، فقر فرهنگی، عملکرد ضعیف رسانه‌های آموزشی، الگوهای مرجع هنجاری منفی، کمبود امکانات فرهنگی، ازدواج زودهنگام، کمبود امکانات فرهنگی، کمبود تبلیغات درباره عوارض مواد مخدر

تهددهای مذهبی	۵. کاهش دین‌داری ضعیف فرد، عدم انجام اعمال مذهبی، کاهش اثرات دین‌داری، سست شدن ارزش‌های دینی و سنتی، ضعف هویت دینی، ضعف دلبستگی دینی، اعتقادات دینی بحرانی، عواطف و احساسات دینی کم والدین، رفتارهای دینی نامنظم و غیرپایدار خانواده
۶. سبک تفریحی ناسالم	کمبود فعالیت‌های جایگزین، فقدان فضای تفریحی مناسب، خالی بودن اوقات فراغت، مصرف مواد به‌عنوان تفریح، شیوه‌های سبک زندگی غیر حمایتی، استعداد اعتیاد والدین، مزاج فرزند سبک زندگی ناهنجارانه، سبک زندگی خطرناک، سبک زندگی زهرآگین، کمبود تفریحات سالم، عدم توجه به اوقات فراغت، تجربه قلیانی شدن در خانواده، نگرش به مواد به‌مثابه تفنن و سرگرمی، نبود تفریحات جایگزین، امکانات نامناسب برای اوقات فراغت
۷. آگاهی و نگرش	آگاهی کم نسبت به خطرات مواد مخدر، آگاهی کم از قوانین مصرف مواد مخدر، میزان آگاهی پایین، نگرش والدین به مصرف مواد، تقویت نگرش‌های مثبت به مواد مخدر، نگرش والدین به مصرف مواد؛ میزان ساعات بیکاری فرد، نگرش مثبت به مواد نگرش مثبت به سیگار، تصورات مثبت به سیگار به‌عنوان، باورها و ارزش مثبت به مواد، ناآگاهی از ضرر و زیان مواد مخدر
۸. الگو و شیوه‌های تربیتی	والد سهل‌گیر، شیوه‌های تربیتی، جو عاطفی-اخلاقی خانواده، سرمایه فرهنگی پایین خانواده، شیوه فرزندپروری مستبدانه، روابط خانوادگی و شیوه تربیتی، شکاف نسلی-ارزشی بین والدین و فرزند، عدم دوستی والدین با فرزند، شیوه تربیتی نامناسب، عدم تربیت توانمندی‌های اجتماعی
۹. هنجار پذیری مواد مخدر	انتقال فرهنگی مصرف مواد مخدر، خانوادگی شدن مواد، غیر طبقاتی شدن مصرف مواد، استعداد اعتیاد والدین، مصرف سیگار در خانواده، خرده‌فرهنگ بزهکار، مصرف مواد به‌عنوان یک هنجار اجتماعی، انتقال مصرف مواد از بزرگان فامیل و خانواده به فرزندان
۱۰. تعامل ضعیف مدرسه-دانش‌آموزان	پیوند ضعیف با مدرسه، عدم تعهد به مدرسه، کنترل اجتماعی پایین در مدرسه، عدم پیوند و تعامل بین مدرسه و والدین، فقدان رهیافت‌های مراقبتی در مدرسه، مشارکت ناکافی اولیا دانش‌آموز، دسترسی نداشتن به خدمات اجتماعی در مدرسه

۵-۲-۴- دلایل روانی

جدول شماره ۵- عوامل روانی مصرف مواد اعتیاد آور

شاخص	مقوله اصلی	مقوله فرعی
روانی	۱. بحران محبت	عدم تأمین نیازهای عاطفی، کاهش روابط عاطفی والدین با فرزندان، عدم توجه به نیازهای عاطفی، بحران روانی، تجربیات رفتاری خشن، بحران عاطفی، کمبود محبت، کینه و نفرت فرزند به والدین، خصومت والدین با فرزند

<p>ناخوشی، انزوا، خوش‌کامی موقتی، کلافگی روانی، عدم امید به آینده، آشفتگی روان‌شناختی، احساس تنهایی و انزوا، هیجان‌طلبی، جرات‌مندی، افسردگی، اضطراب، ناکارآمدی، اعتمادبه‌نفس ضعیف، عزت‌نفس پایین، اختلال در کارکرد اجتماعی و افسردگی، احساسات و انگیزه‌های شخصی، نوجوانان بزرگ‌منشی، فراموشی مشکلات، ضعف اعتمادبه‌نفس، کنج‌کاو، کسب لذت، شیوه بالا بردن میزان خودکارآمدی، خودکنترلی</p>	۲. بیگانگی روانی	
<p>احساس بیگانگی و طردشدگی، خودکنترلی، خودکنترلی، نگرش دانش‌آموزان، تصورات غیرواقعی، احساس ناامیدی، نگرش، صفات شخصیتی منفی، اختلالات روانی، امید به زندگی پایین؛ عدم برخورداری از سلامت روانی مطلوب، هیجان‌خواهی، ماجراجویی و خطرپذیری، اختلال رفتاری، وجود اضطراب، استرس، اختلال روانی، افسردگی و یأس و سرخوردگی، ضعف و فقر شخصیتی، فشارهای روانی، نگرانی‌های فردی، احساس دل‌تنگی، لذت و تفریح منفی</p>	۳. اختلال رفتاری-روانی	
<p>فقدان مهارت‌های اجتماعی، ضعف توان فردی مقابله با اضطراب، مهارت‌های ارتباطی ضعیف، جرات‌ورزی کم نسبت به پیشنهاد دوستان، عدم یاددهی مهارت‌های نه گفتن، مقاومت نکردن در برابر فشار و وسوسه همکلاسی، عدم آموزش مهارت‌های مقابله‌ای با موقعیت‌های پرخطر در خانواده، عدم آموزش مهارت‌های زندگی، مهارت‌های روانی ضعیف، ناتوانی در مواجهه با بحران‌ها</p>	۴. ضعف مهارت‌های فردی	

۵-۲-۵- فردی-زمینه‌ای

جدول شماره ۶. عوامل فردی-زمینه‌ای مصرف مواد اعتیادآور

مقوله فرعی	مقوله اصلی	شاخص
جنسیت، جنسیتی شدن، سن، تعداد فرزندان خانواده، محل سکونت، محل تولد	۱. فردی	فردی-زمینه‌ای
شغل پدر، میزان تحصیلات فرد، موقعیت تحصیلی، رشته تحصیلی، تحصیلات پدر و مادر، شغل فردی،	۲. سطح تحصیلات-شغل	

۶- بحث و نتیجه‌گیری

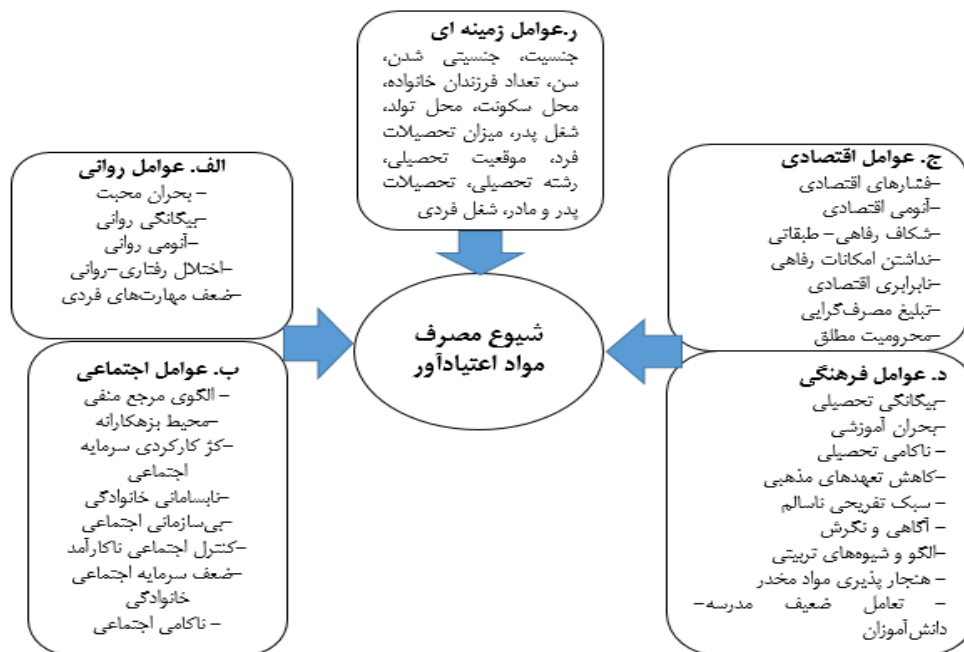
فرهنگی-انتظامی جامعه بیدل شده است. شیوع و فراوانی آن، نسل‌های جوان نیروی انسانی آینده جامعه (دانش‌آموزان) را با بحرانی عظیم مواجه نموده است. این مواد خطرناک و خانمان‌سوز فرهنگی-اجتماعی؛ باهدف قرار دادن قشر جویندگان علمی آینده ایران؛ جامعه را از رشد، توسعه، پیشرفت و رقابت در عرصه‌های جهانی باز نگاهداشته و سبک زندگی زهرآگین را از طریق کالاهای اهریمنی (گونه‌های مواد مخدر) در بین دانش‌آموزان رواج داده است. با توجه به حیاتی بودن آثار و پیامدهای مصرف در میان گروه‌های تحصیلی دانش‌آموزان مدرسه کشور، هدف اصلی پژوهش مطالعه دلایل و عوامل جامع شیوع آن به روش فراترکیب در بازه زمانی ۱۳۸۲ الی ۱۴۰۳

مصرف مواد اعتیاد اعم از دخانیات و مواد مخدر، امروزه در بین طبقات اجتماعی، سوی جنسیت، محل تولد، سکونت و نقاط جغرافیایی و سنی، شیوع یافته است. با تغییرات اجتماعی و توسعه جوامع از حالت سنتی به مدرن، به دلیل مدرنیته، مهاجرت و ناهمگونی جمعیتی-فرهنگی، حاشیه‌نشینی، افزایش بحران‌های اجتماعی-اقتصادی و شکاف نسلی-ارزشی و همچنین کژ کارکردهای کنترل اجتماعی در اثر شهرنشینی، ازدیاد جمعیت و کاهش درآمد و عدم ساماندهی مناسب متقاضیان کسب‌وکار متخصص در نقش‌های شغلی-اجتماعی، خرید و فروش و تجارت مواد؛ جهت حل نیازها، کسب سود اقتصادی و کاهش محرومیت‌های اجتماعی، به یکی از مسائل

دانش‌آموزان ایرانی به شرح زیر است:

است. نتایج پژوهش به روش فراترکیب استقرایی نشان می‌دهد که دلایل جامع مصرف مواد اعتیاد در میان

شکل ۲. ریشه و دلایل جامع مصرف مواد اعتیادآور

که فرد را احاطه می‌کند. وجود محیط بزهکارانه، ناهنجارانه، آلوده و فاقد سلامت محیطی؛ خودبه‌خود مروج رفتارها و کنش‌های منفی از جمله مصرف مواد اعتیادآور است.

- سرمایه اجتماعی خانوادگی، نقش کلیدی در تربیت، آموزش و نهادینه‌سازی رفتارهای قانونی-هنجاری و اخلاقی دانش‌آموزان دارد، با ضعف این سرمایه اجتماعی در نهاد خانواده؛ فضای سرد عاطفی، بی‌اعتمادی و پنهان‌کاری رفتاری رواج یافته و در نتیجه دانش‌آموزان به دلیل نبود پیوندها و زمینه‌های اتصال و تعامل با اعضای خانواده؛ در دام تله مصرف مواد اعتیادآور می‌افتند.

- بی‌سازمانی اجتماعی به معنای انومی، بی‌مقرراتی و کاهش روش‌های کنترل اجتماعی نسبت به رفتارهای دانش‌آموزان است؛ با افزایش بی‌سازمانی اجتماعی؛ آن‌ها احساس رهاشدگی، بی‌هنجاری، بیگانگی، تنهایی و آزادی افسارگسیخته خواهند کرد و به خاطر فقدان بازخواست و مجازات ترمیمی، مصرف مواد اعتیادآور برای آن‌ها به امری عادی تبدیل می‌شود.

همچنین به صورت جزئی، نتایج بیانگر این است که:

الف- دلایل اجتماعی:

- نابسامانی خانوادگی، فضای آشفته محیط خانواده، اعتیاد والدین، خشونت در خانواده و آشفته‌گی نهاد خانواده باعث مصرف مواد اعتیادآور در میان دانش‌آموزان شده است.

- کژ کارکردی سرمایه اجتماعی و ضعف انسجام اجتماعی، کاهش مشارکت اجتماعی و بی‌اعتمادی نسبت به دانش‌آموزان در مدرسه و محیط اجتماعی باعث طرد، انزوا و حاشیه‌ای شدن آن‌ها شده و فرد برای پاسخ به بریدگی از اجتماع، به سوی مصرف مواد اعتیادآور گرایش یافته است.

- الگوی مرجع امری انتقال‌دهنده، آموزش‌دهنده و جامعه‌پذیر کننده دانش‌آموزان در فرایند رشد جسمانی- اخلاقی است، با ازکارافتادن این الگوها و جایگزین شدن الگوهای مرجع منفی؛ ارزش‌های منفی، ضد اخلاقی و ناهنجار از جمله مصرف مواد اعتیادآور در بین دانش‌آموزان شیوع می‌یابد.

- محیط نقش اصلی در یادگیری اجتماعی و توسعه اجتماعی فرد داشته و محیط به معنای آن چیزی است

ب- شاخص‌های اقتصادی

- فشارهای اقتصادی یکی از مهم‌ترین عامل در گرایش فرد مصرف مواد اعتیادآور است. فقر، محرومیت مطلق، بیکاری و نبود منابع مالی و درآمدی کافی، باعث می‌شود که جهت التیام روانی فشارها؛ دانش‌آموزان رفتارهای ضد‌هنجاری از جمله مصرف مواد اعتیادآور را انتخاب کنند.

- آنومی اقتصادی به معنای نبود مقررات اقتصادی، تورم، گرانی، تبعیض اقتصادی، کاهش توان مالی خرید نیازهای آموزشی-تحصیلی و همچنین غیرقابل‌پیش‌بینی بودن روند تغییرات اقتصادی؛ باعث عادی شدن مصرف مواد اعتیادآور در میان گروه دانش‌آموزان می‌شود.

- شکاف رفاهی-طبقه‌ای در جامعه با ایجاد فاصله طبقه‌ای، شدت یافتن فقر و حاشیه‌ای شدن آن‌ها؛ باعث شیوع مصرف مواد اعتیادآور می‌گردد، به طوری که تبعیض اقتصادی-طبقه‌ای و محرومیت نسبی و مقایسه کیفیت زیستی و ناتوانی در تأمین نیازهای اساسی (خوراک، پوشاک، مسکن)، باعث ظهور رفتارهای انحرافی (مصرف مواد اعتیادآور) در میان طبقات دانش‌آموزان می‌گردد.

ج- شاخص‌های فرهنگی

- سبک تفریحی ناسالم و زیست زهرآگین؛ از جمله گرایش به رفتارهای مخاطره‌آمیز سیگار، الکل، نوشیدنی‌های غیرمجاز و سایر فعالیت‌های غیراخلاقی؛ شرایط مصرف مواد اعتیادآور را تقویت می‌کند.

- آگاهی و نگرش نسبت مواد مخدر و پذیرش روانی آن به‌مثابه تفریح و هویت‌بخش، باعث شیوع مصرف مواد اعتیادآور می‌گردد، به این معنی که تلقی و پنداشت مثبت از مصرف سیگار و مواد مخدر و در کنار آگاهی و دانش کم درباره عواقب و پیامدهای جسمانی-فرهنگی، به شیوع مصرف مواد اعتیادآور کمک کرده است.

- الگو و شیوه‌های تربیتی، فاکتور اصلی در کاهش رویه‌های پیشگیرانه از مصرف مواد اعتیادآور است؛ به طوری که رفتارهای نامناسب و استبدادی والدین با فرزند و کنش‌های تنبیه‌محور به جای الگوهای اصلاحی-ترمیمی باعث تضاد رفتاری بین والدین و نسل جدید شده و فرد برای پاسخ به این شرایط و انتقام‌گیری از تضادهای موجود، به مصرف مواد اعتیادآور روی می‌آورد.

- هنجارپذیری مواد مخدر؛ سازوکارهای آموزش و تمایل به مصرف مواد اعتیادآور از طریق عادی‌سازی، فرهنگ‌سازی و پذیرش آن به‌مثابه یک الگو و روش

تفریحی و زیستی را تقویت می‌کند. هنجارهای فرهنگی در ساختار طایفه‌ای، قومی و ایلی که نگاه دارویی-پزشکی و یا باور تفریحی-لذت جمعی دارند، منجر به ترغیب دانش‌آموزان به مصرف مواد مخدر می‌گردد.

- تعامل ضعیف مدرسه با دانش‌آموزان؛ چالش جدی است که اعتماد و مشارکت دانش‌آموزان با مدرسه و عوامل اجرایی آموزشی را کاهش می‌دهد، تضاد اجتماعی میان مدرسه و دانش‌آموزان ضمن کاهش قواعدهای کنترلی؛ به رفتارهای ناهنجارانه مصرف مواد اعتیادآور منجر می‌شود.

- بیگانگی تحصیلی و کاهش علاقه تحصیلی دانش‌آموزان به خاطر طرد مدرسه‌ای و کاهش رغبت دانش‌آموزان به محتوا و مواد درسی و رفتارهای معلمان، باعث می‌شود که برای توجیه این بیگانگی و تکمیل اوقات فراغت ناشی از مطالبه‌های آموزشی، به سراغ مصرف مواد اعتیادآور روی آورند.

- بحران آموزشی به معنای کاهش کارکردهای آموزش-پرورش در تعلیم، تربیت و ساماندهی دانش‌آموزان است، با افزایش این کژکارکردی و افزایش مشکلات آموزشی و عدم نیازسنجی و اولویت‌بندی مشکلات تحصیلی دانش‌آموزان منجر به انباشت مشکلات و تضادها شده و در نتیجه مدرسه جایگاه آموزشی خود را از دست داده و تبدیل به محیطی غیرقابل‌کنترل و غیر پیشگیرانه از مصرف مواد اعتیادآور خواهد شد.

- ناکامی تحصیلی بحران‌های روانی را در دانش‌آموزان ایجاد می‌کند، کاهش مهارت‌های تحصیلی، فشارهای نمره و قبولی از سوی خانواده و مطالبه‌های معلمان-مدرسه و ترک تحصیلی ناشی از آن، نقش مهمی در مصرف مواد اعتیادآور دانش‌آموزان دارد.

- تعهدهای مذهبی؛ الگوهای تربیتی-درونی هستند که مهم‌ترین مکانیسم خودکنترلی و ایجاد تعادل میان رفتار دانش‌آموزان و محیط بیرونی است. وجود تعهدهای مذهبی در خانواده و دانش‌آموزان آن‌ها را به مهارت‌های مقابله با رفتارهای پرخطر و پایبندی به قوانین مدرسه و جامعه می‌کند، با کاهش این تعلق دینی؛ مشارکت دینی فرد در جامعه کاهش یافته و فرد خود را فارغ از نظام کنترلی درونی-اخلاقی درک کرده و در نتیجه به مصرف مواد اعتیادآور روی می‌آورد.

د- شاخص‌های روانی

- بحران محبت و عاطفه، مسئله اصلی میان خانواده و دانش‌آموزان است، کمبود محبت و عدم حمایت عاطفی والدین و خانواده از دانش‌آموزان، پیام رهاشدگی، طرد، یاس و ناامیدی را به دانش‌آموزان انتقال می‌دهد، دانش‌آموزانی که از سوی خانواده عنصری قوی بنام عاطفه و محبت را دریافت نمی‌کنند، برای جبران و پر کردن این خلأ روانی مهم به سوی گروه‌های دوستان و همسالانی خواهند رفت که رفتارهای قلدرمابه و بزهکارانه را دارند.

- بیگانگی روانی به معنای عدم احساس هویت، بحران هویت و نداشتن خودشناسی فردی است، با افزایش بیگانگی روانی، فرد عزت‌نفس احترام به نفس و اعتماد خود را از دست داده و به راحتی در دام مصرف مواد اعتیادآور می‌افتد.

- اختلال رفتاری-روانی به رفتارهای پرخاشگرانه، خشونت، بدنی و لجبازی فردی اطلاق می‌شود که باعث گرایش دانش‌آموزان به مصرف مواد اعتیادآور می‌گردد.

- ضعف مهارت‌های فردی دانش‌آموزان، آن‌ها را تعامل اجتماعی مدرسه‌ای و خارج از مدرسه با بحران مواجه می‌سازد. نداشتن توانایی مقابله با ترس، افسردگی، فشار همسالان و اضطراب ناشی از تنهایی و طرد از سوی دوستان هم‌مدرسه، آن‌ها را به سوی رفتارهای منحرفانه سوق می‌دهد.

ر- جمعیتی

- نتایج نشان می‌دهد که مردان بیش از زنان به لحاظ جنسیت، تعداد اعضای خانواده، نوع محل سکونت (سکونت در شهر) و محل تولد (شهر) نقش زیادی در گرایش به مصرف اعتیادآور دارد.

- نوع شغل و وضعیت تحصیلی در گرایش به مصرف اعتیادآور دانش‌آموزان داشته و با افزایش میزان تحصیلات و بالا رفتن جایگاه شغلی باعث کاهش مصرف اعتیادآور میان دانش‌آموزان دارد.

نتایج فوق نشان می‌دهد که به دلیل بی‌توجهی به شرایط دانش‌آموزان، عدم نیازسنجی مشکلات و مسائل اجتماعی-خانوادگی آن‌ها، مصرف مواد اعتیادآور دامن‌گیر این گروه سنی شده است. این امر سلامت اجتماعی، رفاه و کیفیت آموزش را دچار اختلال نموده و باعث کاهش تعداد نیروهای انسانی ماهر، متخصص و نخبگان علمی جامعه می‌گردد. آن‌ها در مدارس، مؤسسات آموزشی در تعامل با همسالان و هم‌کلاسی هستند که در حال کسب هویت اجتماعی و تجربه مسائل نوینی هستند. نخستین گام در این برهه سنی؛

الگوهای آموزشی یا یادگیری اجتماعی مسائل و رفتارهای مخاطره‌آمیز است. فشارهای روانی تعامل با همسالان و ارتباط بلندمدت و پایدار با تعدادی از همکلاسی تجربه کننده مواد مخدر و دخانیات؛ باعث تجربه، یادگرفتن و مواجهه با مصرف مواد مخدر می‌گردد. الگوهای هم‌نشینی افتراقی بر این تأکید دارد که دانش‌آموزان مصرف مواد اعتیاد را با نگاه کردن به محیط اطراف (هم‌کلاسی، خانواده، فامیل، خویشاوندان، هم‌محل‌های) می‌آموزند، در صورتی که مکانیسم و الگوهای پیشگیرانه (کنترلی) اعم از رسمی (نهادهای آموزشی) و غیررسمی (خانواده و محیط)؛ کارایی و کارکردهای خود را نسبت به بحران‌های مواد مخدر و آثار ضدهنجاری آن از دست بدهند، به آسانی دانش‌آموزان با مواد مخدر تعامل خود را برقرار می‌کنند. پس مشاهده مواد مخدر، در کنار تجربه کنجکاوی آن؛ باعث می‌شود که در شرایط پایدار تعاملی میان دانش‌آموزان (مصرف‌کننده مواد یا متقاضی) و توزیع‌کننده مواد (شرایط و عوامل پیشنهاددهنده)، دسترسی آسان به آن اتفاق بیافتد. به‌مرور در این فضای تعامل محیطی؛ در اثر فقدان جایگزین‌های سبک زیستی سالم؛ مواد مخدر تبدیل به یک فرصت تفریحی میان خرده‌فرهنگ‌های آموزشی می‌گردد، خرده‌فرهنگ‌هایی که با قلدری، رفتارهای بزهکارانه و وندالیسم بیشتر توصیف می‌شوند، هم به راحتی مصرف مواد را تجربه و هم‌توان و مهارت پیدا کردن عضوی جدید از دانش‌آموزان تازه‌وارد، کم‌تجربه و فاقد مهارت به این میدان اجتماعی معتادان را دارند. البته در خانواده‌های که مواد مخدر، سیگار، قلیان به صورت جمعی است، شانس و موقعیت بیشتری را برای معتاد شدن دانش‌آموزان ایفا می‌کند. پس الگوهای مرجع رسمی و غیررسمی به‌مثابه رسانه‌های اجتماعی؛ در ترغیب و شیوع مواد مخدر عمل کرده؛ زشتی، پرخطر و آفت بودن مواد مخدر از فضای فرهنگی و زیستی جامعه کم‌رنگ‌تر می‌کند، در نهایت مواد مخدر به صورت عادی و نرمال به رفتاری شایع تبدیل می‌گردد. همچنین مشکلات در مدرسه، تقابل با معلمان و همکلاسی‌ها، فشارهای ناشی از ایام امتحان، قبولی و کسب رتبه در کنکور و رقابت‌های هیجانی ناشی از آن باعث می‌شود که برای کاهش استرس، اضطراب، فشارهای خانوادگی، آموزشی و فراموشی لحظه‌ای، به سراغ مواد مخدر رفته و در صورت فقدان سرمایه اجتماعی آموزشی-خانوادگی پایدار و قوی، احتمال مصرف مواد مخدر بسیار بیشتر خواهد شد.

منابع

۸. بشیریان، سعید؛ حیدرنیا، علیرضا؛ وردی‌پور، حمیدالله و حاجی‌زاده، ابراهیم (۱۳۹۱). "بررسی رابطه خودکنترلی با تمایل نوجوانان به مصرف مواد مخدر"، *مجله مراقبت پرستاری و مامایی ابن‌سینا*، ۲۰(۱)، ۶۵ - ۵۰.
https://nmj.umsha.ac.ir/browse.php?a_id=1106&sid=1&slc_lang=fa
۹. پارسیان، منیره؛ هاشمیان، کیانوش؛ ابوالعالی، خدیجه و میرهاشمی، مالک). "پیش‌بینی نگرش به مصرف مواد مخدر در نوجوانان بر اساس عوامل خطر ساز تربیتی خانوادگی به منظور سلامت روانی نوجوانان در جامعه طراحی مدلی برای پیشگیری از اعتیاد"، *مجله دانشگاه علوم پزشکی اردبیل*، ۵۶، ۲۰۶-۱۹۸ (۱۳۹۴).
<https://www.sid.ir/paper/60075>
۱۰. پاشاروش، لیلا؛ خوشبو، سپیده؛ رضایی، منصور و سعیدی، محمدرضا. "فراوانی مصرف سیگار و عوامل مرتبط با آن در دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های کرمانشاه"، *مجله علوم پزشکی کرمانشاه*، ۴، ۳۶۷ - ۳۰۹ (۱۳۸۸).
<https://scholar.google.com/schola>
۱۱. پاشاشریفی، حسن و رضایی، نورمحمد. "رابطه بین نگرش به مواد مخدر با نایمنی در خانواده"، *نشریه تحقیقات روان‌شناختی*، ۲، ۹۱-۸۱ (۱۳۸۸).
https://journals.iau.ir/article_512051.html
۱۲. پاشامیثمی، علی؛ مهدین، زهرا و صدیق، لیلا. "فراوانی مصرف دخانیات در دانش‌آموزان شهر تهران"، *مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران*، ۷، ۵۲۶-۵۱۵ (۱۳۹۴).
<https://tumj.tums.ac.ir/article-1-6913-fa.html>
۱۳. پیرزاده، حجت‌الله؛ نظری، علی محمد؛ زهراکار، کیانوش. "بررسی نقش عملکرد خانواده در پیش‌بینی گرایش به مواد مخدر در دانش‌آموزان"، *نشریه علمی پژوهشی طب انتظامی*، ۵(۳)، ۱۹۶ - ۱۸۷ (۱۳۹۵).
<https://www.sid.ir/paper/441676/fa>
۱۴. جباری بیرامی، حسین؛ بخشیان، فریبا؛ وحیدی، رضاقلی و محمدپور اصل، اصغر. "نگرش و رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان راهنمایی و دبیرستان تبریز در ارتباط با مواد مخدر"، *مجله روان‌پزشکی و روانشناسی بالینی ایران*، ۳، ۳۵۴-۳۵۰ (۱۳۸۷).
<https://www.sid.ir/paper/441676/fa>
۱. احمد محمودی، علی‌اکبر و جعفری هرندی، رضا. "بررسی و مقایسه خودکارآمدی با گرایش به مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان تک والد و عادی شهرستان شهرکرد"، *نشریه دانش انتظامی چهارمحال و بختیاری*، ۵، ۳۴ - ۲۳ (۱۳۹۳).
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1784476>
۲. اسدزاده، فرشته، محمدی، یحیی و کاظمی، سیما. "بررسی میزان دانش، نگرش دانش‌آموزان سال سوم راهنمایی شهرستان بیرجند در خصوص مواد مخدر"، *فصلنامه علمی مطالعات مبارزه با مواد مخدر*، ۸ (۲۸) و ۲۹، ۴۵-۵۲ (۱۳۹۵).
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/2224676>
۳. اله‌دادی، نورالدین؛ میرزایی، ابراهیم و سلیمی‌پور، ندا. "واکاوی کیفی بسترهای گرایش به مصرف مواد مخدر"، *فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی*، ۱۷(۶۸)، ۹۴-۶۹ (۱۴۰۲).
[10.61186/etiadjournal.17.68.69](https://www.etiadjournal.com/10.61186/etiadjournal.17.68.69)
۴. امامی، حبیب؛ ناصری کوز هگرانی، غزال؛ سعیدفر، کیوان؛ رضایی شیراز، امیرسها و مسجدی، محمدرضا. بررسی ارتباط الگوهای استعمال دخانیات دانش‌آموزان و مواجهه آنان با استعمال دخانیات معلمان، *مجله دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد*، ۱۸(۲)، ۱۱۰ - ۹۸ (۱۳۸۹).
<https://jssu.ssu.ac.ir/article-1-1035-fa.html>
۵. امیری قادری، گلی. تحلیل جامعه‌شناختی مصرف دخانیات در میان دانش‌آموزان (مورد مطالعه دانش‌آموزان شهر قائم‌شهر)، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه مازندران، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی. (۱۴۰۰)
۶. بختیاری، فریبا. بررسی نقش از خودبیگانگی تحصیلی و آشفستگی روانی بر اعتیاد دانش‌آموزان ابتدایی به فضای مجازی، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه پیام نور استان تهران، مرکز پیام‌نور تهران جنوب. (۱۴۰۱).
۷. برماس، حامد. "بررسی رابطه افسردگی با نگرش به سوءمصرف مواد مخدر (دانش‌آموزان مقطع متوسطه)"، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، ۲، ۳۴ - ۱۹ (۱۳۸۲).
<https://etiadjournal.com/article-1-488-fa.html>

مجله بولتن پژوهش در علوم پزشکی، ۹(۵)، ۲۶۱ - ۲۵۳ (۱۳۸۵)

<https://pajoohande.sbm.u.ac.ir/article-1-105-fa.html>

۲۳. خادم‌الحسینی، مرضیه. رابطه بین شیوه فرزند پروری با خودکار آمدی و گرایش به مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان سیرجان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد انار. (۱۳۹۵)

۲۴. خادمی‌اشکذری، ملوک. "بررسی عوامل فردی خطر ساز در سوء مصرف انواع مواد مخدر در میان دانش‌آموزان در معرض خطر دوره متوسطه"، فصلنامه مطالعات روان‌شناختی، ۸(۲)، ۱۱۱ - ۹۷ (۱۳۹۱) [10.22051/PSY.2012.1718](https://doi.org/10.22051/PSY.2012.1718)

۲۵. خرم‌داد، ملیحه؛ غلامی، فاطمه؛ محمدی، یوسف‌علی؛ علوی، زینب؛ شفیعی، جبار؛ فیروزی، علیرضا. "بررسی شیوع مصرف سیگار و برخی از عوامل تعیین‌کننده آن در دانش‌آموزان دبیرستانی شهر شیراز"، مجله تحقیقات سلامت، ۵(۲)، ۹۷ - ۹۰ (۱۳۹۵)

https://jhr.ssu.ac.ir/browse.php?a_id=313&sid=1&slc_lang=fa

۲۶. درخشانی‌راد، حسین. بررسی نقش نگرش معلمان دبیرستان‌های حاشیه شهر زاهدان بر نگرش دانش‌آموزان نسبت به مواد مخدر، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. (۱۳۹۳)

۲۷. دلاور، علی؛ علیزاده، ابراهیم و رضایی، محمدعلی. "میزان شیوع ناامنی در کانون خانواده و رابطه آن با نگرش به مواد مخدر"، نشریه توسعه‌سازمانی پلیس، ۳، ۱۱۳ - ۷۵ (۱۳۸۳)

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/900680>

۲۸. دلاور، علی؛ محمدرضایی، علی و علیزاده، ابراهیم. "رابطه مؤلفه‌های خانوادگی با نگرش به مواد مخدر در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تهران"، نشریه روانشناسی بالینی و شخصیت، ۷(۲)، ۳۵ - ۲۱ (۱۳۸۸) [20.1001.1.23452188.1388.7.2.3.3](https://doi.org/10.22001.1.23452188.1388.7.2.3.3)

۲۹. دیزجی، رضا. "بررسی رابطه بین وقایع استرس‌زای زندگی و گرایش به اعتیاد در دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر تبریز"، نشریه دانش انتظامی آذربایجان شرقی، ۳۶،

۱۵. چراغیان، حدیث؛ زینیوند، مریم؛ حیدری، ناصر و زارعی توپخانه، محمد. "رابطه تجربه معنوی و تاب‌آوری با میزان گرایش به مواد مخدر"، نشریه اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی، ۵، ۱۱۰ - ۹۵ (۱۳۹۵).

<https://ensani.ir/fa/article/369655>

۱۶. حبیب پورگتابی، کرم. "انگاره مصرف دخانیات در بین نمونه‌ای از شهروندان تهرانی"، نشریه مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۲)، ۱۰۹ - ۸۵ (۱۳۹۸). [20.1001.1.24766933.1398.10.2.6.0](https://doi.org/10.22001.1.24766933.1398.10.2.6.0)

۱۷. حبیبی نسب، مهناز؛ رجبعلی‌پور، محمدرضا؛ شاه اسماعیلی‌نژاد، آرمینا؛ میرزایی، مقدمه و ایرانپور، عابدین. "شیوع مصرف دخانیات جویدنی در نوجوانان و عوامل مرتبط با آن در جنوب شرقی ایران"، مجله دانشگاه علوم پزشکی گرگان، ۲۲(۴)، ۱۰۵ - ۹۹ (۱۳۹۹).

<https://www.sid.ir/paper/1009030>

۱۸. حبیبی، مجتبی؛ بشارت، محمدعلی؛ بهرامی احسان، هادی؛ رستمی، رضا؛ فروردی، لورا. "پیش‌بینی مصرف مواد در نوجوانان بر اساس شاخص‌های خطر ساز و محافظت‌کننده پیشگیری فردی، خانوادگی، همسالان و محل سکونت"، فصلنامه روان‌شناسی بالینی، ۴(۱)، ۵۱ - ۴۳ (۱۳۹۱) [10.22075/JCP.2017.2078](https://doi.org/10.22075/JCP.2017.2078)

۱۹. حسن دوست، مریم. شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بروز رفتارهای پرخطر در دانش‌آموزان پسر مقاطع متوسطه شهر خاش، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده مدیریت و حسابداری. (۱۳۹۲)

۲۰. حسین‌زاده، احسان. بررسی آگاهی نگرش و عملکرد دانش‌آموزان دبیرستان‌های شاهرود در خصوص استعمال دخانیات، رساله دکترا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود، دانشکده علوم پزشکی. (۱۳۹۲)

۲۱. حیدری، غلامرضا؛ رمضانخانی، علی؛ حسینی، مصطفی؛ یوسفی فرد، محمود و مسجدی، محمدرضا. "آگاهی نگرش و عملکرد معلمان مرد مدارس مقطع راهنمایی پسرانه شهر تهران در مورد مصرف دخانیات"، علوم بهداشتی جهاد دانشگاهی، ۴(۹)، ۳۶۱ - ۳۵۵ (۱۳۸۹)

[20.1001.1.16807626.1389.9.4.3.7](https://doi.org/10.22001.1.16807626.1389.9.4.3.7)

۲۲. حیدری، غلامرضا؛ شریفی، هومن؛ حسینی، مصطفی؛ مسجدی، محمدرضا. "بررسی وضعیت مصرف سیگار و عوامل همراه آن در دانش‌آموزان دبیرستانی شهر تهران"،

۶۸ - ۶۰ (۱۴۰۰). <https://jpen.ir/article-1-504-fa.html>

۳۷. زمانی قره‌نژادنوغانی، سارا. بررسی عوامل مؤثر بر آمادگی گرایش به اعتیاد در دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های دولتی شهر تهران، *پایاننامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. (۱۳۹۰)

۳۸. سارانی، هادی؛ حسن علی، ویسکرمی و قدم پور، عزت‌الله (۱۴۰۳). "نقش واسطه‌ای سبک‌های دلبستگی در رابطه‌ی عوامل محافظت‌کننده و مخاطره‌آمیز مرتبط با خانواده با نگرش به مصرف مواد در دانش‌آموزان دوم متوسطه"، *نشریه روان‌پژوهشی و مطالعات علوم رفتاری*، ۲(۵)، ۵۶ - ۳۲.

<https://civilica.com/doc/2225972>

۳۹. سلطانی، لادن و زینالی، علی. "نقش شیوه‌های تربیتی، استعداد اعتیاد والدین و مزاج فرزند در پیش‌بینی استعداد اعتیاد دانش‌آموزان نوجوان"، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، ۵۴، ۱۴۶ - ۱۲۷. (۱۳۹۸)

<https://etiadjohi.ir/article-1-2223-fa.html>

۴۰. سلم‌آبادی، مجتبی؛ سلیمی بجستانی، حسین؛ خیامی آبیژ، حمزه و جوان، رضا. "تعیین سهم ابعاد فرسودگی تحصیلی، تاب‌آوری و استرس ادراک‌شده در پیش‌بینی گرایش به اعتیاد دانش‌آموزان متوسطه استان خراسان جنوبی"، *نشریه دانش انتظامی خراسان جنوبی*، ۴(۱۳)، ۶۰ - ۵۴.

۳(۱۳۹۴)

https://etiadjohi.ir/browse.php?a_code=A-10-44

۴۱. سیدان، فریبا و مهربانی، میترا. "سنجش رابطه آگاهی از قوانین و اثرات سو مصرف مواد مخدر و روان‌گردان‌ها و گرایش به استفاده از مواد مذکور میان دانش‌آموزان دختر"، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، ۵۰، ۱۱۸ - ۱۰۵.

(۱۳۹۷) <https://etiadjohi.ir/article-1-1929-fa.html>

۴۲. سیفی گندمانی، محمدباقر؛ صفاری‌نیا، مجید و کلانتری میبیدی، سارا. "سنخ‌شناسی فرزندپروری خانواده آذربایب سبک فرزندپروری پدر و مادر و تأثیر آن بر گرایش به مواد مخدر در نوجوانان پسر"، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، ۲۵، ۲۱-۱۱. (۱۳۹۲)

<https://etiadjohi.ir/article-1-297-fa.html>

۳۱ - ۱ (۱۳۹۹)

<https://www.magiran.com/paper/2387999>
۳۰. رجبی، سعید و مقصودی، سوده. "بررسی رابطه سبک فرزندپروری و سلامت روان با آمادگی به اعتیاد در دانش‌آموزان دختر و پسر شهر کرمان"، *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی*، ۱۱(۴)، ۲۰۰ - ۱۸۱. (۱۴۰۲) [10.61186/scds.11.4.181.10.61186/](https://scds.11.4.181.10.61186/)

۳۱. رحمانیان، کرامت‌الله؛ جعفرزاده، عطیه و خالویی، علی. "عوامل تعیین‌کننده استعمال سیگار در دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان جهرم"، *مجله پی‌اورد سلامت*، ۱(۱۳۸۹)، ۸۸ - ۱۰۱

<https://journals.tums.ac.ir/payavard/article-1-106-fa.htm>

۳۲. رضایی جمالویی، حسن؛ آریانپوران، سعید؛ کچویی، سعید؛ مرادی، حسین و طاهری، مهدی. "پیش‌بینی کاهش مصرف مواد در دانش‌آموزان دبیرستانی بر اساس دل‌بستگی به خدا، نگرش مذهبی، حمایت اجتماعی و هیجان خواهی"، *فصلنامه روانشناسی و دین*، ۸(۲)، ۸۹ - ۷۹. (۱۳۹۴) <https://elmnet.ir/doc/1379635-21021>

۳۳. رفیعی، فرزانه. "نقش هویت دینی در پیش‌بینی اعتیاد به اینترنت و گرایش به مواد مخدر (مطالعه موردی: دانش‌آموزان دختر نوجوان منطقه پردیس تهران)"، *فصلنامه ایده‌های نوین روانشناختی*، ۸(۲۰)، ۱۵. (۱۴۰۲)

<https://jnip.ir/article-1-892-fa.html>

۳۴. رمضانخانی، علی؛ سریندی زابلی، فاطمه؛ زرعی، افسانه؛ حیدری، غلامرضا و مسجدی، غلامرضا. "الگوی مصرف سیگار در دانش‌آموزان نوجوان شهر تهران"، *مجله بولتن پژوهش در علوم پزشکی*، ۳، ۱۲۲-۱۱۵. (۱۳۸۹)

<https://pajoohande.sbm.ac.ir/article-1-945-fa.html>

۳۵. رئیسی، زهرا؛ زمانی علویجه، فرشته؛ اسدالهی، عبدالرحیم و رستم نیاکان کلهری، شراره. "تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر خودکارآمدی پرهیز از مواد مخدر در نوجوانان پسر دبیرستان‌های اهواز"، *مجله تحقیقات نظام سلامت*، ۹(۱۴)، ۲۰۳۳ - ۲۰۱۹. (۱۳۹۲)

<https://hsr.mui.ac.ir/article-1-579-fa.html>

۳۶. زارعی، عارف؛ باقرزاده، راضیه و روانی‌پور، مریم. "بررسی وضعیت مصرف دخانیات در نوجوانان شهر بوشهر و عوامل مرتبط بر آن"، *نشریه پرستاری کودکان*، ۷(۳)،

<https://www.magiran.com/paper/238789>
۵۱. قاسمی، محمود و سبزمکان، لیلا. "تجارت دانش‌آموزان دبیرستانی در مورد پیش‌بینی کننده‌های مصرف دخانیات یک تحلیل محتوی کیفی نظریه محور"، *مجله آموزش و سلامت جامعه*، ۳، ۱۱-۱. (۱۳۹۴).

<https://www.magiran.com/paper/1638316>
۵۲. کاشی، علی و سرلک، زهرا. "عوامل خطرزای مصرف مواد مخدر و روان‌گردان در بین دانشجویان و دانش‌آموزان دبیرستانی"، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، ۱۳، ۹۷-۱۱۳.

[https://etiadpajohi.ir/article-1-400-\(۱۳۸۹\)](https://etiadpajohi.ir/article-1-400-(۱۳۸۹))

fa.html

۵۳. کرابی، حمداله. سنجش میزان گرایش به مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی و بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر آن در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر کازرون، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، مرکز پیام نور تهران، دانشکده علوم انسانی. (۱۳۸۹)

۵۴. نمکین، کوکب؛ شریف‌زاده، غلامرضا و میری، محمدرضا. "شیوع مصرف سیگار و نگرش و آگاهی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه شهر بیرجند در مورد مضرات سیگار"، *نشریه دانشگاه علوم پزشکی بیرجند*، ۱۵ (۱)، ۶۶-۷۸. (۱۳۸۷)

<https://journal.bums.ac.ir/article-1-263-fa.html>

۵۵. محمدخانی، شهرام. "عوامل خطرناک و حفاظت کننده مصرف الکل، سیگار و سایر مواد در نوجوانان کشور"، *فصلنامه روانشناسی تربیتی*، ۴(۱۲)، ۶۹-۳۸. (۱۳۸۷)

https://jep.atu.ac.ir/article_2124.html

۵۶. محمدی جلالی فراهانی، مجتبی؛ کرمی، محمدرضا؛ رسولی، ندا؛ رسولی، مجید و فضل‌ی، مهدی. "بررسی عوامل مؤثر در گرایش دانش‌آموزان دوره متوسطه به سو مصرف مواد مخدر و راه‌های پیشگیری از آن"، *فصلنامه علمی مطالعات مبارزه با مواد مخدر*، ۵(۶)، ۶۳-۷۸. (۱۳۹۳)

<https://www.magiran.com/paper/2790043>

۵۷. محمدی، فرشته؛ ذکریانزاد، مهرانوش و ولی‌زاده، فرزانه. "بررسی عوامل مرتبط با مصرف سیگار در دانش‌آموزان پسر دبیرستانی شهرستان بابلسر"، *مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران*، ۱۱۶، ۲۲۲-۲۱۶.

<https://jmums.mazums.ac.ir/article-1-4338-fa.html>

۴۳. شاکری نسب، محسن؛ قلعه‌نوی، زهره؛ باقرزاده، الهه و آسیایی، فرزانه "ارتباط دین‌داری و نگرش به والد با گرایش به سو مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان شهر بجنورد"، *فصلنامه علمی دانش انتظامی خراسان شمالی*، ۷(۲۶)، ۸۳-۱۰۵.

[https://civilica.com/doc/1852514-\(۱۳۹۹\)](https://civilica.com/doc/1852514-(۱۳۹۹))

۴۴. شیخ، محمود و کاشی، علی. "بررسی میزان شیوع مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان ایرانی و ویژگی‌های جمعیت شناختی مرتبط با الگوی مصرف این مواد"، *فصلنامه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، ۳۰، ۱۵۵-۱۴۵.

[https://sid.ir/paper/375838-\(۱۳۹۴\).۱۴۵](https://sid.ir/paper/375838-(۱۳۹۴).۱۴۵)

۴۵. صدیق سروستانی، رحمت‌الله. "بررسی عوامل خطرناک در آلودگی نوجوانان و جوانان ایرانی به سو مصرف مواد"، *نشریه مطالعات جامعه‌شناختی*، ۲۲، ۱۵-۱. (۱۳۸۲)

https://jnoe.ut.ac.ir/article_10563.html

۴۶. ضیا الدینی، حسن؛ زارع‌زاده، علیرضا و حشمتی، فرزاد. "شیوع سو مصرف و اعتیاد به مواد و برخی عوامل مرتبط در دانش‌آموزان سال آخر دبیرستان و پیش‌دانشگاهی شهر کرمان"، *مجله دانشگاه علوم پزشکی کرمان*، ۲، ۸۴-۹۴.

[https://elmnet.ir/doc/161817-1041-\(۱۳۸۵\)](https://elmnet.ir/doc/161817-1041-(۱۳۸۵))

۴۷. عرب، علی. "رابطه امید به زندگی نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه مدارس شیرآباد و مرکز شهر زاهدان"، *مجله مطالعات روانشناسی تربیتی*، ۲۸، ۱۶۸-۱۴۹. (۱۳۹۶) 10.22111/JEPS.2017.3598

۴۸. علیزاده، ابراهیم و دهقان نیری، طیبه. "پیش‌بینی ابعاد نگرش مثبت به مواد مخدر در دانش‌آموزان نوجوان"، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، ۳۷، ۷۴-۵۹. (۱۳۹۵)

<https://etiadpajohi.ir/article-1-827-fa.html>

۴۹. علیزاده، هادی. "بررسی کیفی علل تعیین‌کننده مصرف دخانیات و الکل در نوجوانان، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.

۵۰. فتحی، آیت‌الله (۱۳۹۹). "بررسی نقش میزان دانش و نگرش به مواد مخدر در گرایش به اعتیاد دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم"، *فصلنامه علمی دانش انتظامی آذربایجان شرقی*، ۱۰(۳۸)، ۱۸۱-۱۶۰. (۱۴۰۲).

۶۵. موحدی‌دهنوی، فاطمه؛ موحدزاده، بهرام و یآوری کرمانی، مریم. بررسی میزان شیوع سوءمصرف مواد مخدر و ارزیابی دانش، نگرش مواد مخدر در دانش‌آموزان دبیرستانی شهر یاسوج، *مجله پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری*، ۵۴، ۲۱۰-۱۹۴. (۱۴۰۰)

<https://ijndibs.com/article-1-579-fa.html>

۶۶. مهرابی، میترا. سنجش رابطه میزان آگاهی از قوانین و اثرات مصرف مواد مخدر بر میزان گرایش به مصرف مورد مطالعه دانش‌آموزان دختر مناطق ۵ و ۱۳ تهران، *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا (س)*، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی. (۱۳۹۷)

۶۷. میرکمالی، سیدمحمد؛ سلمانی قهپیزی، احمد و خورشیدی، عباس. "عوامل مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان پسر دوره پیش‌دانشگاهی به مواد مخدر از دیدگاه آنان، مجریان قانون و متخصصان تعلیم و تربیت"، *فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی*، ۴، ۲۹-۳۲ (۱۳۸۷).

20.1001.1.23831324.1387.2.4.2.7.

۶۸. میری، محدثه و میر، محمد). "ارتباط سبک‌های فرزند پروری والدین با استعداد استعمال مواد مخدر در دانش‌آموزان دختر مقطع دبیرستان شهر زابل"، *نشریه مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری*، ۱، ۵۸-۴۸. (۱۳۹۸)

<https://ensani.ir/fa/article/429778>

۶۹. میری، محمدرضا؛ رضانی، عباسعلی؛ شریف‌زاده، غلامرضا و بهلگردی، مریم. "بررسی مصرف دخانیات و همبسته‌های آن در دانش‌آموزان پسر دبیرستانی استان خراسان جنوبی"، *مجله اپیدمیولوژی ایران*، ۴، ۵۵-۴۸. (۱۳۹۲)

<http://irje.tums.ac.ir/article-1-5167-fa.html>

۷۰. میکائیل‌زاده، مینا. بررسی میزان شیوع سو مصرف مواد و عوامل مرتبط با سو مصرف مواد در دانش‌آموزان دوره‌های راهنمایی و دبیرستان شهرستان سرعین از استان اردبیل، *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی*، پردیس آموزش‌های نیمه‌حضوری. (۱۳۹۱)

۷۱. نجف‌زاده نخجوانلو، اسماعیل؛ جلیلیان، کریم و امیرپور، شهروز. "بررسی تأثیر دین‌داری بر کاهش گرایش دانش‌آموزان به مواد مخدر"، *نشریه دانش انتظامی آذربایجان غربی*، ۳۹، ۱۲۴-۱۰۷. (۱۳۹۷).

http://www.westaz.jrl.police.ir/article_19309.html

۵۸. مدنی، عبدالحسین؛ آقاملایی، تیمور؛ مدنی، محمد و زارعی، فائقه. "بررسی شیوع مصرف سیگار و عوامل درونی و بیرونی مرتبط با آن در دانش‌آموزان دبیرستانی شهر بندرعباس"، *مجله طب پیشگیری*، ۲(۶)، ۴۹-۳۹. (۱۳۹۴)

<https://jpm.hums.ac.ir/article-1-121-fa.html>

۵۹. مرادی، شهاب؛ قربانی، راهب و رادبخش، ناهید). "نگرش به مواد مخدر و برخی عوامل مرتبط با آن در دانش‌آموزان پسر دبیرستانی سمنان"، *فصلنامه کومش*، ۲۰(۲)، ۳۳۵-۳۲۵. (۱۳۹۷)

<https://www.magiran.com/paper/1805598>

۶۰. مرمزی، مسعود. بررسی رابطه عملکرد خانواده و اعتیاد پدر بر نگرش به سو مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان سال سوم متوسطه و پیش‌دانشگاهی شهرستان سوسنگرد، *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی*، پردیس آموزش‌های نیمه‌حضوری. (۱۳۸۹)

۶۱. مشرفیان دوست، مهدی. رابطه هوش معنوی و عمل به باورهای دینی با گرایش به اعتیاد در دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه شهرستان لردگان، *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بیرجند، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی*. (۱۳۹۱).

۶۲. مطلب‌نژاد، مینا؛ پورامیر، مهدی؛ جنابیان، نیلوفر؛ بیژنی، علی؛ صالحی، مانده؛ رنجبر، مجتبی؛ شمشیریان، آرش؛ بامدادیان، ژاله و قربانی، آناهیتا. "فراوانی سیگاری‌های غیرفعال در دانش‌آموزان مقطع راهنمایی شهر بابل" ۱۳۹۰، *مجله* (۱۳۹۲)

<https://www.sid.ir/paper/498634>

۶۳. معینی، بابک و وردی‌پور، حمیدالله. "عوامل پیشگویی کننده استعمال دخانیات در دانش‌آموزان پسر دبیرستانی"، *نشریه پرستاری و مامایی ارومیه*، ۸(۴)، ۲۴۱-۲۳۸. (۱۳۸۹).

<http://unmf.umsu.ac.ir/article-1-248-fa.html>

۶۴. منظومه، شمسی؛ میمندی، حسن؛ ضیاء‌الدینی و شریفی‌یزدی، علیرضا. "عوامل مؤثر در گرایش به مواد مخدر از دیدگاه دانش‌آموزان دبیرستانی کرمان"، *مجله بیماری‌های التهابی*، ۱۲(۳)، ۱۰۰-۸۱. (۱۳۸۷).

<https://elmnet.ir/doc/184118-22252>

۷۶. وکیلی، فرزانه؛ طباطبایی، مهدی؛ محمدی، محمد و سلیمی خراشاد، علیرضا. بررسی میزان مواجهه با دود دست‌دوم دخانیات و عوامل مؤثر بر آن در دانش‌آموزان متوسطه دوم شهر زاهدان در سال ۱۴۰۱، *مجله تحقیقات سلامت در جامعه*، ۹(۳)، ۲۸-۱۶. (۱۴۰۲).

20.1001.1.24236772.1402.9.3.3.7

۷۷. وکیلی، محمود؛ شفیعی، امیرحسین؛ محمد؛ بهاریه و میرزایی، محسن "بررسی وضعیت سوء مصرف مواد در دانش‌آموزان شهر یزد"، *مجله تحقیقات سلامت*، ۵(۴)، ۲۳۹-۲۳۴.

<https://jhr.ssu.ac.ir/browse.php>. (۱۳۹۵)

۷۸. ولدبیگی، اقبال؛ نیک بخت، عیسی و لشکری، امیر. "گرایش به مصرف مواد مخدر در بین دانش‌آموزان دبیرستانی دبیرستان‌های شهر مریوان"، *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۱۷(۶۴)، ۲۵۹-۲۳۷. (۱۳۹۶)

<https://refahj.uswr.ac.ir/article-1-2870-fa.html>

۷۹. هاشم‌نیا، میثم و اسدی، محمدحسین. "بررسی عوامل گرایش به مواد مخدر صنعتی میان دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر خرم‌آباد"، *نشریه علمی دانش انتظامی لرستان*، ۳(۱۲)، ۱۲-۱. (۱۳۹۴)

<https://civilica.com/doc/398949>

۷۲. نجفی، مصطفی. عوامل مؤثر بزهکاری دانش‌آموزان در گرایش مواد مخدر و روان‌گردان، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی. (۱۳۹۱).

۷۳. نریمانی، محمد؛ رجب‌پور، مجتبی؛ احمدی، عذرا؛ یاقوتی زرگر، حسن و رستم اوغلی، زهرا. "بررسی میزان شیوع و عوامل مرتبط با سوء مصرف مواد در بین دانش‌آموزان متوسطه شهر سمنان"، *فصلنامه روان‌شناسی مدرسه*، ۵(۲۰)، ۱۴۵-۱۳۲. (۱۳۹۵)

https://jsp.uma.ac.ir/article_516.html

۷۴. نظرزاده، میلاد؛ بیدل، زینب؛ ایوبی، عرفان؛ بهرامی، ابوالفضل؛ تزوال، جعفر؛ رحیمی، محسن و جعفری، فاطمه. "بررسی شیوع مصرف سیگار و برخی از عوامل مرتبط با آن در دانش‌آموزان شهر زنجان در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰، *مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی زنجان*، ۲۱(۸۴)، ۱۲۴-۱۱۱. (۱۳۹۱).

<https://journal.zums.ac.ir/article-1-2078-fa.html>

۷۵. نعمتی، شهرزاد؛ بدری گرگری، رحیم؛ ادیب، یوسف و کاشف، شهرام. "تجربیات زیسته دانش‌آموزان دارای پدر وابسته به مواد یک مطالعه پدیدارشناختی"، *فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی*، ۱۷(۶۸)، ۴۶-۲۷. (۱۴۰۲).

10.61186/etiadjohi.17.68.27